

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Ἦτοι

ΤΟ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΝΔΡΟΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ ΚΑΙ
Ο ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΝ ΙΚΟΝΙΟΥ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟΣ ΑΥΤΟΥ ΔΕΣΜΟΣ

ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΜΠΟΝΗ, Δ^{ΡΟΣ} Θ. ΚΑΙ Φ.

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ

Εἴ τις οὐ Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Μαρίαν ὑπολαμβάνει, χωρὶς ἐστὶ τῆς θεότητος. Εἴ τις ὡς διὰ σωλήνος τῆς Παρθένου δραμεῖν, ἀλλὰ μὴ ἐν αὐτῇ διαπεπλάσθαι λέγοι θεϊκῶς ἅμα καὶ ἀνθρωπικῶς· θεϊκῶς μὲν, ὅτι χωρὶς ἀνδρός· ἀνθρωπικῶς δέ, ὅτι νόμῳ κηύσεως, ὁμοίως ἄθεος. Εἴ τις διαπεπλάσθαι τὸν ἀνθρώπον, εἶθ' ὑποδεδυκέναι λέγοι Θεόν, κατάκριτος. Οὐ γὰρ γέννησις Θεοῦ τοῦτό ἐστι, ἀλλὰ φυγὴ γεννήσεως. Εἴ τις εἰσάγει δύο Υἱούς, ἓνα μὲν τὸν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρός, δεύτερον δὲ τὸν ἐκ τῆς μητρός, ἀλλ' οὐχὶ ἓνα καὶ τὸν αὐτόν, καὶ τῆς υἰοθεσίας ἐκπέσει τῆς ἐπηγγελμένης τοῖς ὀρθῶς πιστεύουσι. Φύσεις μὲν γὰρ δύο Θεὸς καὶ ἀνθρώπος, ἐπεὶ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα· υἱοὶ δὲ οὐ δύο, οὐδὲ Θεοί. Οὐδὲ γὰρ ἐναυῦθα δύο ἀνθρώποι, εἰ καὶ οὕτως ὁ Παῦλος τὸ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ἐκτὸς προσηγόρευσε. Καὶ εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἄλλο μὲν καὶ ἄλλο τὰ ἐξ ὧν ὁ Σωτὴρ (εἴπερ μὴ ταυτὸν τὸ ἀόρατον τῷ ὄρατῷ, καὶ τὸ ἄχρονον τῷ ὑπὸ χρόνον), οὐκ ἄλλος δὲ καὶ ἄλλος· μὴ γένοιτο. Τὰ γὰρ ἀμφοτέρω ἐν τῇ συγκράσει, Θεοῦ μὲν ἐνανθρωπήσαντος, ἀνθρώπου δὲ θεωθέντος, ἢ ὅπως ἂν τις ὀνομάσειε. Λέγω δὲ ἄλλο καὶ ἄλλο, ἔμπαλιν ἢ ἐπὶ τῆς Τριάδος ἔχει. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἄλλος καὶ ἄλλος, ἵνα μὴ τὰς ὑποστάσεις συγχέωμεν· οὐκ ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο, ἐν γὰρ τὰ τρία καὶ ταυτὸν τῇ θεότητι.

Εἴ τις, ὡς ἐν προφήτῃ, λέγοι κατὰ χάριν ἐνηργηκέναι, ἀλλὰ μὴ κατ' οὐσίαν συνῆφθαι τε καὶ συνάπτεσθαι, εἴη κενὸς τῆς κρείττονος ἐνεργείας, μᾶλλον δὲ πλήρης τῆς ἐναντίας. Εἴ τις μὴ προσκυνεῖ τὸν ἑσταυρωμένον, ἀνάθεμα ἔστω, καὶ τετάχθω μετὰ τῶν θεοκτόνων. Εἴ τις ἐξ ἔργων τετελειωμένον, ἢ μετὰ τὸ βάπτισμα, ἢ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν υἰοθεσίας ἠξιώσθαι λέγοι, καθάπερ οὗς Ἕλληνες παρεγγράπτους εἰσάγουσιν, ἀνάθεμα ἔστω. Τὸ γὰρ ἠργημένον, ἢ προκόπτον, ἢ τελειούμενον, οὐ Θεός, κἂν διὰ τὴν κατὰ μικρὸν ἀνάδειξιν οὕτω λέγηται. Εἴ τις ἀποτεθεῖσθαι· νῦν τὴν ἁγίαν σάρκα λέγοι, καὶ γυμνὴν εἶναι τὴν θεότητα τοῦ σώματος, ἀλλὰ μὴ μετὰ τοῦ

προσλήμματος καὶ εἶναι, καὶ ἤξειν, μὴ ἴδοι τὴν δόξαν τῆς παρουσίας αὐτοῦ. Ποῦ γὰρ τὸ σῶμα νῦν, εἰ μὴ μετὰ τοῦ προσλαβόντος; Οὐ γὰρ δὴ κατὰ τοὺς Μανιχαίων λήρους τῷ ἡλίῳ ἐναποτέθειται, ἵνα τιμηθῇ διὰ τῆς ἀτιμίας· ἢ εἰς τὸν ἀέρα ἐχέθη καὶ διελύθη, ὡς φωνῆς φύσις, καὶ ὀσμῆς ὀύσις, καὶ ἀστραπῆς δρόμος οὐχ ἴσταμένης. Ποῦ δὲ καὶ τὸ ψηλαφηθῆναι αὐτὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἢ ὀφθῆσεσθαι ποτε ὑπὸ τῶν ἐκκενησάντων; Θεότης γὰρ καθ' ἑαυτὴν ἀόρατος. Ἄλλ' ἤξει μὲν μετὰ τοῦ σώματος, ὡς ἐμὸς λόγος, τοιοῦτος δὲ οἷος ὄφθη τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ ὄρει, ἢ παρεδείχθη, ὑπερνωκώσης τὸ σαρκίον τῆς θεότητος. Ὡσπερ δὲ ταῦτα λέγομεν ἀποσκευαζόμενοι τὴν ὑπόνοιαν, οὕτω κάκεινα γράφομεν διορθούμενοι τὴν καινοτομίαν.

Εἴ τις λέγοι τὴν σάρκα ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυθέναι, ἀλλὰ μὴ ἐντεῦθεν εἶναι καὶ παρ' ἡμῶν, εἰ καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἀνάθεμα ἔστω. Τὸ γὰρ, «Ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ» (Α' Κορ. 15, 47), καὶ «Ὁἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι» (Α' Κορ. 15, 48), καὶ «Ὁὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» (Ἰω. 3, 13), καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτο, νομιστέον λέγεσθαι διὰ τὴν πρὸς τὸν οὐράνιον ἔνωσιν, ὡσπερ καὶ τὸ διὰ Χριστοῦ γεγονέναι τὰ πάντα, καὶ «κατοικεῖν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν» (Ἐφ. 3, 17), οὐ κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸ νοούμενον, κίρναμένων ὡσπερ τῶν φύσεων, οὕτω δὴ καὶ τῶν κλήσεων, καὶ περιχωρουσῶν εἰς ἀλλήλας τῷ λόγῳ τῆς συμφυΐας.

Εἴ τις εἰς ἄνουν ἄνθρωπον ἤλπιεν, ἀνόητος ὄντως ἐστί, καὶ οὐκ ἄξιος ὄλως σώζεσθαι. Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον, ἀθεράπευτον· ὃ δὲ ἦνεται τῷ Θεῷ, τοῦτο καὶ σφάζεται. Εἰ ἡμῖς ἐπταίμεν ὁ Ἀδάμ, ἡμῖς καὶ τὸ προσειλημμένον καὶ τὸ σφάζομενον. Εἰ δὲ ὄλος, ὄλω τῷ γεννηθέντι ἦνεται καὶ ὄλως σφάζεται. Μὴ τοίνυν βασκαναίτωσαν ἡμῖν τῆς παντελοῦς σωτηρίας, μηδὲ ὁσαῦτά μόνον καὶ νεῦρα καὶ ζωγραφίαν ἀνθρώπου τῷ σωτήρι περιτιθέτωσαν. Εἰ μὲν γὰρ ἄψυχος ὁ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ Ἀρειανοὶ λέγουσιν, ἴν' ἐπὶ τὴν θεότητα τὸ πάθος ἐνέγκωσιν, ὡς τοῦ κινουῦντος τὸ σῶμα, τούτου καὶ πάσχοντος. Εἰ δὲ ἐμψυχος, εἰ μὲν οὐ νοερός, πῶς καὶ ἄνθρωπος; οὐ γὰρ ἄνουν ζῶον ὁ ἄνθρωπος. Καὶ ἀνάγκη τὸ σχῆμα μὲν ἀνθρώπειον εἶναι καὶ τὴν σκηνήν, τὴν δὲ ψυχὴν ἵππου τινός, ἢ βοός, ἢ ἄλλου τῶν ἀνοήτων. Τοῦτο γοῦν ἔσται καὶ τὸ σφάζομενον· καὶ διεψεύσθη ἐγὼ παρὰ τῆς ἀληθείας, ἄλλου τιμηθέντος, ἄλλος μεγαλαυχούμενος. Εἰ δὲ νοερός, ἀλλ' οὐκ ἄνους ὁ ἄνθρωπος, παυσάσθωσαν ὄντως ἀνοηταίνοντες.

Ἄλλ' ἤρκει, φησίν, ἢ θεότης ἀντὶ τοῦ νοῦ. Τί οὖν πρὸς ἐμὲ τοῦτο; Θεότης γὰρ μετὰ σαρκὸς μόνης οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐδὲ ψυχῆς μόνης, οὐδὲ ἀμφοτέρων χωρὶς τοῦ νοῦ, ὃ καὶ μᾶλλον ἄνθρωπος. Τῆρει οὖν τὸν ἄνθρωπον ὄλον, καὶ μίξον τὴν θεότητα, ἵνα με τελῶς εὐεργετῆς. Ἄλλ' οὐκ ἐχώρει, φησί, δύο τέλεια. Οὐδὲ γὰρ, εἴπερ σωματικῶς σκοπεῖς. Ἀγγεῖον γὰρ μεδιμναῖον οὐ χωρήσει διμέδιμνον, οὐδὲ σῶματος ἐνὸς τόπος δύο ἢ πλείω σώ-

ματα· εἰ δὲ ὡς νοητὰ καὶ ἀσώματα, σκόπει ὅτι καὶ ψυχὴν, καὶ λόγον, καὶ νοῦν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὁ αὐτὸς ἐχώρησα, καὶ πρὸ ἐμοῦ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὁ κόσμος οὗτος, τὸ ἐξ ὁρατῶν λέγω καὶ ἀορατῶν σύστημα. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν νοητῶν φύσις, ἀσωμάτως καὶ ἀμερίστως, καὶ ἀλλήλοις, καὶ σώμασι μίγνυσθαι. Ἐπεὶ καὶ φωναὶ πλείους ἀκοῆ μὴ χωρηταί, καὶ ὄψεις πολλῶν τοῖς αὐτοῖς ὁρατοῖς καὶ ὁσφραντοῖς ὁσφρησις, οὔτε τῶν αἰσθήσεων στενοχωρουμένων ὑπ' ἀλλήλων, ἢ ἐκθλιβομένων, οὔτε τῶν αἰσθητῶν ἐλαττουμένων τῷ πλήθει τῆς ἀντιλήψεως.

Ποῦ δὲ καὶ τέλειος νοῦς ἀνθρώπου ἢ ἀγγέλου, συγκρίσει θεότητος, ἵνα τὸ ἕτερον ἐκθλιβῆ παρουσίᾳ τοῦ μείζονος; οὐδὲ γὰρ αὐγὴ τι πρὸς ἥλιον, οὐδὲ νοτὶς ὀλίγη πρὸς ποταμόν, ἵνα τὰ μικρὰ προανέλωμεν, οἴκου μὲν αὐγὴν, γῆς δὲ νοτίδα, καὶ οὕτω χωρηθῆ τὰ μείζω καὶ τελεώτερα. Πῶς γὰρ χωρήσει δύο τέλεια, οἴκος μὲν αὐγὴν καὶ ἥλιον, γῆ δὲ νοτίδα καὶ ποταμόν, τοῦτο διασκεψόμεθα· καὶ γὰρ πολλῆς ὄντως τὸ πρᾶγμα φροντίδος ἄξιον. Ἡ ἀγνοοῦσιν, ὅτι τὸ πρὸς τι τέλειον πρὸς ἕτερον ἀτελές, ὡς βουνὸν πρὸς ὄρος, καὶ κόκκος νάπτος πρὸς κύαμον, ἢ τι ἄλλο τῶν μειζόνων σπερμάτων, κἄν τῶν ὁμογενῶν μείζον λέγεται· εἰ δὲ βούλει, καὶ ἄγγελος πρὸς Θεόν, καὶ πρὸς ἄγγελον ἀνθρωπος; Τέλειον οὖν ἡμέτερος νοῦς, καὶ ἡγεμονικόν, ἀλλὰ ψυχῆς καὶ σώματος, οὐχ ἀπλῶς τέλειον, Θεοῦ δὲ δοῦλον καὶ ὑποχείριον, ἀλλ' οὐ συνηγεμονικόν, οὐδὲ ὁμοτίμον. Ἐπεὶ καὶ Μωϋσῆς, Φαραὼ μὲν θεός, Θεοῦ δὲ θεράπων, ὡς ἀναγράφεται (Ἐξ. 7,1. Ἰησ. Ναυῆ 1,15)· καὶ ἀστέρεις νύκτα μὲν περιλάμπουσιν, ἡλίω δὲ κρύπτονται, ὡς, μὴδ' ὅτι εἰσίν, ἡμέρᾳ γνωρίζεσθαι· καὶ λαμπρὸς ὀλίγη μεγάλη πυρκαϊᾶ προσχωρήσασα, οὔτε ἀπόλλυται, οὔτε φαίνεται, οὔτε χωρίζεται, ἀλλ' ὅλον ἐστὶ πυρκαϊά, τοῦ ὑπερέχοντος ἐκνικήσαντος.

Ἄλλὰ κατάκριτος, φησίν, ὁ ἡμέτερος νοῦς. Τί δὲ ἡ σάρξ; οὐ κατάκριτος; Ἡ καὶ ταύτην ἀποσκεύασαι διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἢ κἀκεῖνον πρόσαγε διὰ τὴν σωτηρίαν. Εἰ τὸ χεῖρον προσεῖληπται, ἵν' ἁγιασθῆ διὰ τῆς σαρκώσεως, τὸ κρεῖττον οὐ προσληφθήσεται, ἵν' ἁγιασθῆ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως· εἰ δὲ πηλὸς ἐξυμώθη καὶ νέον φάσμα γέγονεν, ὃ σαφές, ἢ εἰκὼν οὐ ζυμωθήσεται, καὶ πρὸς Θεὸν ἀνακραθήσεται, θεωθεῖσα διὰ τῆς θεότητος; Κἀκεῖνο δὲ προσθήσομεν· εἰ διέπτυσται πάντως ὁ νοῦς ὡς ἁμαρτητικὸς καὶ κατάκριτος, καὶ διὰ τοῦτο σῶμα μὲν προσεῖληπται, συγγνώμη τοῖς πταίοισι περὶ νοῦν. Μαρτυρία γὰρ Θεοῦ κατὰ σὲ σαφῶς ἔδειξε τὸ τῆς θεραπείας ἀδύνατον. Εἶπω τὸ μείζον· σὺ μὲν διὰ τοῦτο ἀτιμάζεις, ὃ βέλτιστε, τὸν ἐμὸν νοῦν (ὡς σαρκολάτρης, εἶπερ ἀνθρωπολάτρης ἐγώ), ἵνα συνδήσης Θεὸν πρὸς σάρκα, οὐκ ἄλλως δεθῆναι δυνάμενον, καὶ διὰ τοῦτο ἔξαιρεῖς τὸ μεσότοιχον. Ὁ δὲ ἐμὸς λόγος τίς, τοῦ ἀφιλοσόφου καὶ ἀπαιδεύτου; Ὁ νοῦς τῷ νοῖ μίγνυται, ὡς ἐγγυτέρω καὶ οἰκειοτέρω, καὶ διὰ τούτου σαρκὶ μεσιτεύοντος θεότητι καὶ παχύτητι.

Τίς δὲ καὶ ὁ λόγος αὐτοῖς τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἴδωμεν, εἴτουν σαρκώσεως, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν. Εἰ μὲν ἵνα χωρηθῆ Θεός, ἄλλως ἀχώρητος ὢν, καὶ ὡς ὑπὸ παραπετάσματι τῆ σαρκὶ τοῖς ἀνθρώποις προσομιλήσῃ, κομψὸν τὸ προσωπεῖον αὐτοῖς, καὶ τὸ δρᾶμα τῆς ὑποκρίσεως· ἵνα μὴ λέγω ὅτι καὶ ἄλλως ὁμιλῆσαι ἡμῖν οἶόν τε ἦν, ὥσπερ ἐν βάτῳ πυρὸς καὶ ἀνθρωπίνῳ εἶδει τὸ πρότερον. Εἰ δὲ ἵνα λύσῃ τὸ κατακόρυμα τῆς ἁμαρτίας τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀγιάσας, ὥσπερ σαρκὸς ἐδέησε διὰ τὴν σάρκα κατακριθεῖσαν, καὶ ψυχῆς διὰ τὴν ψυχὴν, οὕτω καὶ νοῦ διὰ τὸν νοῦν, οὐ πταίσαντα μόνον ἐν τῷ Ἀδάμ, ἀλλὰ καὶ πρωτοπαθήσαντα, ὥσπερ οἱ ἰατροὶ λέγουσιν ἐπὶ τῶν ἀρρωστημάτων. Ὁ γὰρ τὴν ἐντολὴν ἐδέξατο, τοῦτο καὶ τὴν ἐντολὴν οὐκ ἐφύλαξεν· ὁ δὲ οὐκ ἐφύλαξε, τοῦτο καὶ τὴν παράβασιν ἐτόλμησεν· ὁ δὲ παρέβη, τοῦτο καὶ σωτηρίας ἐδεῖτο μάλιστα· ὁ δὲ τῆς σωτηρίας ἐδεῖτο, τοῦτο καὶ προσελήφθη· ὁ νοῦς ἄρα προσεῖληπται.

Τοῦτο νῦν ἀποδέδεικται, κἂν μὴ βούλονται, γεωμετρικαῖς, ὡς φασιν αὐτοί, καὶ ἀναγκαίαις ἀποδείξεσι. Σὺ δὲ ποιεῖς παραπλήσιον, ὥσπερ ἂν εἰ ὀφθαλμοῦ ἀνθρώπου πταίσαντος καὶ ποδὸς προσπταίσαντος, τὸν πόδα μὲν ἐθεράπευες, τὸν δὲ ὀφθαλμὸν ἀθεράπευτον εἶας· ἢ ζωγράφου τι μὴ καλῶς γράψαντος, τὸ μὲν γραφὴν μετεποιεῖς, τὸν δὲ ζωγράφον ὡς κατορθοῦντα παρέτρεχες. Εἰ δὲ ὑπὸ τούτων ἐξειργόμενοι τῶν λογισμῶν, καταφεύγουσιν ἐπὶ τὸ δυνατὸν εἶναι Θεῷ, καὶ χωρὶς νοῦ, σῶσαι τὸν ἀνθρώπον, δυνατὸν δὴ που καὶ χωρὶς καρκός, μόνῳ τῷ βούλεσθαι, ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐνεργεῖ, καὶ ἐνήργηκεν ἀσωμάτως. Ἄνελε οὖν μετὰ τοῦ νοῦ καὶ τὴν σάρκα, ἢ ἢ σοι τέλειον τὸ τῆς ἀπονοίας. Ἄλλ' ἀπατῶνται ὑπὸ τοῦ γράμματος, καὶ διὰ τοῦτο τῆ σαρκὶ προστρέχουσι, τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς ἀγνοοῦντες. Ἡμεῖς αὐτοὺς καὶ τοῦτο διδάξομεν. Ὅτι μὲν γὰρ πανταχοῦ τῆς Γραφῆς ἀνθρώπος καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου προσαγορεύεται, τί δεῖ πρὸς εἰδότας καὶ λέγειν;

Εἰ δὲ δισχυρίζονται τῷ, «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν» (Ἰω. 1,14), καὶ διὰ τοῦτο περιξέουσι τοῦ ἀνθρώπου τὸ κάλλιστον, ὥσπερ οἱ σκυτεῖς τὰ παχύτερα τῶν δερμάτων, ἵνα Θεὸν σαρκὶ συκολήσωσιν, ὥρα λέγειν αὐτοὺς καὶ σαρκῶν μόνων τὸν Θεὸν εἶναι Θεόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ψυχῶν, διὰ τὸ γεγράφθαι, «Καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός» (Ἰω. 17,2), καὶ «Πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει» (Ψαλμ. 64,3), καὶ «Εὐλογοῦμαι πᾶσα σὰρξ τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ» (Ψαλμ. 144,21), τοῦτ' ἔστι πᾶς ἀνθρώπος· ἢ πάλιν ἀσωμάτους καὶ ἀοράτους καταβεβηκέναι τοὺς πατέρας ἡμῶν εἰς Αἴγυπτον, καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰωσήφ δεδέσθαι μόνην ὑπὸ τοῦ Φαραῶ, διὰ τὸ γεγράφθαι, «Ἐν ἐβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς κατέβησαν εἰς Αἴγυπτον» (Πρᾶξ. 7,14), καὶ «Σίδηρον διήλθεν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ» (Ψαλμ. 104,18), πρᾶγμα δεδηῆναι μὴ δυνάμενον. Ἀγνοοῦσι γὰρ οἱ ταῦτα λέγοντες, ὅτι συνεκδοχικῶς τὰ τοιαῦτα ὀνομάζεται, ἀπὸ μέρους τοῦ παντὸς ὀνομάζεται, ἀπὸ μέρους τοῦ παντὸς δηλουμένου· ὥσπερ καὶ «Νεοσσοὶ τῶν κορά-

κων ἐπικαλοῦνται τὸν Θεόν» (Ψαλμ. 146,9), ἴν' ἡ πτηνὴ δηλωθῆ φύσις, καὶ Πλειὰς καὶ Ἐσπερος καὶ Ἄρκτοῦρος μνημονεύονται (Ἰωβ 38,31.32) ἀντὶ πάντων ἀστέρων καὶ τῆς περὶ τούτους οἰκονομίας.

Καὶ ἅμα οὐκ ἄλλως οἷόν τε ἦν τὴν τοῦ Θεοῦ δηλωθῆναι περὶ ἡμᾶς ἀγάπην, ἣ ἐκ τοῦ μνημονευθῆναι τὴν σάρκα, καὶ ὅτι δι' ἡμᾶς κατέβη καὶ μέχρι τοῦ χείρονος. Σάρκα γὰρ εἶναι ψυχῆς εὐτελέστερον, πᾶς τῶν εὖ φρονούντων ὁμολογήσει. Τὸ οὖν, «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» (Ἰω. 1,14), ἴσον δοκεῖ μοι δύνασθαι τῷ καὶ ἁμαρτίαν αὐτὸν γεγονέναι λέγεσθαι καὶ κατάραν (Β' Κορ. 5,21. Γαλ. 3,13)· οὐκ εἰς ταῦτα τοῦ Κυρίου μεταποιηθέντος, πῶς γάρ; ἀλλ' ὡς διὰ τοῦ ταῦτα δέξασθαι τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἀναλαβόντος καὶ τὰς νόσους βαστάσαντος. Ταῦτα μὲν οὖν ἱκανῶς ἐν τῷ παρόντι διὰ τὸ σαφὲς καὶ τοῖς πολλοῖς εὐληπτον. Οὐ γὰρ λογογραφεῖν, ἀλλ' ἐπισχεῖν τὴν ἀπάτην βουλόμενοι, ταῦτα γράφομεν, τὸν δὲ τελεώτερον περὶ τούτων λόγον, εἰ δοκεῖ, καὶ διὰ μακροτέρων ἀποδώσομεν.

Ὁ δὲ τούτων ἐστὶ βαρύτερον, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο παραλιπεῖν ἀναγκαῖον. «Ὁφελον καὶ ἀποκόφονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς» (Γαλ. 5,13), καὶ δευτέρου Ἰουδαϊσμόν καὶ δευτέραν περιτομήν, καὶ θυσίας δευτέρας εἰσάγοντες· εἰ γὰρ τοῦτο, τί κωλύει καὶ πάλιν γεννηθῆναι Χριστὸν εἰς ἀθέτησιν τῶν αὐτῶν, καὶ προδοθῆναι πάλιν ὑπὸ Ἰούδα, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ ταφῆναι, καὶ ἀναστῆναι, ἵνα πληρωθῆ τὰ πάντα τὰ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας, κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀνακύκλωσιν, τὰ αὐτὰ περιφερούσης τῆς αὐτῆς τῶν ἀστρων κινήσεως; Τίς γὰρ ἡ ἀποκλήρωσις, τὸ μὲν τι γενέσθαι τῶν τότε συμβάντων, τὸ δὲ παρεθῆναι; τοῦτο δειξάτωσαν οἱ σοφοί, καὶ τῷ πλήθει τῶν βιβλίων φιλοτιμούμενοι.

Ἐπειδὴ δὲ τῷ περὶ Τριάδος φυσιοῦμενοι λόγῳ, καταφεύδονται μὲν ἡμῶν, ὡς οὐχ ὑγιῶς ἐχόντων περὶ τὴν πίστιν, δελεάζουσι δὲ τοὺς πολλούς, ἐκεῖνο γινώσκουν ἀναγκαῖον, ὅτι Ἀπολλινάριος μὲν τὸ τῆς θεότητος ὄνομα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δούς, τὴν δύναμιν τῆς θεότητος οὐκ ἐφύλαξε. Τὸ γὰρ ἐκ μεγάλου, καὶ μείζονος, καὶ μεγίστου συνιστᾶν τὴν Τριάδα, ὡσπερ ἐξ αὐγῆς, καὶ ἀκτίνος, καὶ ἡλίου, τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς (ὅπερ σαφῶς ἐν τοῖς ἐκείνου γέγραπται λόγοις), κλίμαξ ἐστὶ θεότητος, οὐκ εἰς οὐρανὸν ἄγουσα, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ κατάγουσα. Ἡμεῖς δὲ Θεὸν μὲν γινώσκουμεν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ταῦτα δὲ οὐ κλήσεις ψιλὰς, τεμνούσας ἀξιωματῶν ἢ δυνάμεων ἀνισότητος, ἀλλὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὡσπερ προσηγορίαν, οὕτω καὶ θεότητος φύσιν, καὶ οὐσίαν, καὶ δύναμιν.

Εἰ δέ τις ταῦτα μὲν ὀρθῶς οἶται λέγεσθαι, ἐγκαλεῖ δὲ τὴν τῶν αἰρετικῶν κοινωσίαν, δειξάτω τις τοῦτο τῶν ἡμετέρων· καὶ ἢ πείσομεν, ἢ ἀναχωρήσομεν. Πρὸ κρίσεως δὲ οὐδὲ ἄλλο τι καινοτομεῖν ἀσφαλές, μὴ ὅτι πρᾶγμα τοσοῦτον, καὶ περὶ τηλικούτων. Ἡμεῖς μὲν οὖν ταῦτα καὶ διεμαρ-

τυράμεθα Θεὸν καὶ ἀνθρώπους, καὶ διαμαρτυρόμεθα. Καὶ οὐδὲ νῦν, εὖ ἴσθι, ταῦτ' ἂν ἐγράψαμεν, εἰ μὴ τὴν Ἐκκλησίαν ἐρωθόμεν διασπωμένην, καὶ ταῖς ἄλλαις τερατείαις, καὶ τῷ νῦν συνεδρίῳ τῆς ματαιότητος. Εἰ δέ τις ταῦτα λεγόντων ἡμῶν καὶ διαμαρτυρομένων, ἢ διὰ χρείας τινάς, ἢ διὰ φόβον ἀνθρώπινον, ἢ διὰ μικροψυχίας ἀτόπους, ἢ διὰ τὸ ἀποίμαντον τέως καὶ ἀκυβέρνητον, ἢ διὰ τὸ ξενοχαρές, καὶ πρὸς τὰς καινοτομίας ἔτοιμον, διαπτύει μὲν ἡμᾶς, ὡς οὐδενὸς λόγου ἀξίους, προστρέχει δὲ τοῖς τοιοῦτοις, καὶ διαιρεῖ τὸ καλὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, αὐτὸς βασιτάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἐὰν ἦ, καὶ ὑφέξει τῷ Θεῷ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Εἰ δὲ οἱ μακροὶ λόγοι, καὶ νέα ψαλτήρια, καὶ ἀντίφθογγα τῷ Δαβίδ, καὶ ἡ τῶν μέτρων χάρις, ἢ τρίτη διαθήκη νομίζεται, καὶ ἡμεῖς ψαλμολογήσομεν, καὶ πολλὰ γράψομεν καὶ μετρήσομεν. Ἐπειδὴ δοκοῦμεν καὶ ἡμεῖς Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν' εἶπερ Πνεύματος χάρις τοῦτο ἐστίν, ἀλλὰ μὴ ἀνθρωπίνῃ καινοτομίᾳ. Ταῦτά σε βούλομαι διαμαρτύρασθαι τοὺς πολλούς, ἵνα μὴ βάρος ἔχωμεν, ὡς τοιοῦτο κακὸν παρορῶντες, καὶ παρὰ τὴν ἡμετέραν ὁσθυμίαν, πονηροῦ δόγματος νομῆν καὶ ἰσχὺν λαμβάνοντες».

β' PB'. Ἐπιστολὴ Β'.

«Ἐπειδὴ πολλοί, προσελθόντες τῇ σῇ εὐλαβείᾳ, πληροφορίαν ζητοῦσι περὶ πίστεως, καὶ διὰ τοῦτο ἀπήτησας ἡμᾶς ἀγαπητικῶς σύντομον ὄρον τινὰ καὶ κανόνα τοῦ ἡμετέρου φρονήματος, διὰ τοῦτο ἐγράψαμεν τῇ σῇ εὐλαβείᾳ (ὃ καὶ πρὸ τῶν γραμμάτων ἐγνώριζες), ὅτι ἡμεῖς τῆς κατὰ Νίκαιαν πίστεως, τῆς τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐκεῖ συνελθόντων ἐπὶ καθαιρέσει τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως, οὐδὲν οὔτε προετιμήσαμεν πώποτε, οὔτε προτιμᾶν δυνάμεθα, ἀλλ' ἐκείνης ἐσμὲν τῆς πίστεως σὺν Θεῷ καὶ ἐσόμεθα, προσδιαρθροῦντες τὸ ἔλλιπὸς εἰρημένον ἐκείνοις περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (διὰ τὸ μὴδὲ κενιῆσθαι τηνικαῦτα τοῦτο τὸ ζήτημα), ὅτι μιᾶς θεότητος εἰδέναι χρὴ τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, Θεὸν καὶ τὸ Πνεῦμα γινώσκοντας. Τοὺς οὖν οὕτω φρονοῦντας καὶ διδάσκοντας ἔχε κοινωνικούς, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς τοὺς δὲ ἑτέρως ἔχοντας ἀποστρέφου, καὶ ἄλλοτρίους ἡγοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως, εἴτουν σαρκώσεως κινεῖται τι ζήτημα, καὶ τοῦτο διορίζου πᾶσι περὶ ἡμῶν, ὅτι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ μετὰ τοῦτο ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας, εἰς ἓν ἄγομεν, καὶ οὐ δύο Υἱοὺς ὀνομάζομεν, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἐν ἀδιαιρέτῳ θεότητι καὶ τιμῇ προσκυνοῦμεν. Εἰ δέ τις οὐ συντίθεται τούτοις ἢ νῦν ἢ ὕστερον, αὐτὸς ὑφέξει τῷ Θεῷ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως.

Ἡ μὲν οὖν πρὸς τὴν ἀνόητον αὐτῶν περὶ τοῦ νοῦ δόξαν ἔνστασις ἡμῶν καὶ ἀντίθεσις, ὡς ἐν βραχεῖ, τοιαύτη καὶ οὕτως ἔχουσα· μόνοι γὰρ σχεδὸν ὁ δογματίζουσιν, ὄντως καὶ πάσχουσιν, ἀνοία τὸν νοῦν περικόπτοντες. Ἴνα

δὲ μὴ κατηγορῶσιν ἡμῶν ὡς τὴν τοῦ ἀγαπητοῦ Οὐϊταλίου πίστιν, ἣν ἀπαιτηθεὶς ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δαμάσου τοῦ τῆς Ῥώμης ἐπισκόπου, ἔγγραφον ἐπιδέδωκε, πρότερον μὲν ἀποδεχομένων, νῦν δὲ ἀναινομένων, καὶ περὶ τοῦτου βραχέα δηλώσωμεν. Οὗτοι γὰρ ἠνίκα μὲν ἂν τοῖς γνησίοις αὐτῶν μαθηταῖς καὶ μύσταις τῶν ἀπορρήτων θεολογῶσιν, ὥσπερ οἱ Μανιχαῖοι τοῖς ἐκλεκτοῖς λεγομένοις, ὄλην τὴν νόσον αὐτῶν ἐκκαλύπτοντες, μόλις καὶ τὴν σάρκα τῷ Σωτῆρι διδῶσιν. Ὅταν δὲ ταῖς κοιναῖς ὑπολήψεσι περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἃς ἡ Γραφή παρίστησιν, ἐλέγχωνται καὶ πιέζωνται, τὰς μὲν εὐσεβεῖς λέξεις ὁμολογοῦσι, περὶ δὲ τὸν νοῦν κακοιργοῦσιν, οὐκ ἄψυχον μὲν, οὐδὲ ἄλογον, οὐδὲ ἄνουν, οὐδὲ ἀτελῆ ὁμολογοῦντες τὸν ἄνθρωπον, ψυχὴν δὲ καὶ λόγον, καὶ νοῦν, αὐτὴν εἰσάγοντες τὴν θεότητα, ὡς αὐτῆς τῇ σαρκὶ συγκαθεισῆς μόνης, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων, εἰ καὶ τὸ ἀναμάρτητον κρεῖττον ἢ καθ' ἡμᾶς ἦν, καὶ τῶν ἡμετέρων παθῶν καθάρσιον.

Οὕτω γοῦν καὶ τὸ «Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν» (Α' Κορ. 2, 16) παρεξηγοῦνται κακῶς καὶ λίαν εὐθήτως, νοῦν Χριστοῦ τὴν θεότητα λέγοντες, οὐχ, ὅπερ ἡμεῖς, ὑπολαμβάνοντες, ὅτι οἱ τὸν ἑαυτῶν νοῦν καθήραντες μιμήσει τοῦ νοῦς ἐκείνου, ὅνπερ ἡμῶν ὁ Σωτὴρ ἀνεδέξατο, καὶ πρὸς αὐτὸν ὀυθμίζοντες, ὡς ἐφικτόν, οὗτοι νοῦν Χριστοῦ ἔχειν λέγονται· ὡς καὶ σάρκα Χριστοῦ μαρτυρηθεῖεν ἂν ἔχειν ἐκεῖνοι οἱ τὴν σάρκα παιδαγωγήσαντες, καὶ σύσσωμοι καὶ συμμετοχοὶ Χριστοῦ κατὰ τοῦτο γεγόμενοι ('Ἐφ. 3, 6)· καὶ, «Ὡς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, οὕτω, φησί, φορέσομεν καὶ τὴν τοῦ ἐπουρανοῦ» (Α' Κορ. 15, 49). Οὕτω δὲ καὶ τέλειος αὐτοῖς ἄνθρωπος, οὐχ ὁ πεπειρασμένος κατὰ πάντα τὰ ἡμέτερα χωρὶς ἁμαρτίας, ἀλλὰ τὸ ἐκ Θεοῦ καὶ σαρκὸς σάγκραμα δογματίζεται. Τούτου γάρ, φασί, τί τελειότερον;

Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως κακοιργοῦσι φωνήν, τὸ ἐνηνθρώπησεν, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ γέγονεν, ὃν ἑαυτῷ περιέπηξεν, ἐξηγούμενοι, κατὰ τὸ εἰρημένον, «Αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ» ('Ἰω. 2, 25), ἀλλ' ἀνθρώποις ὠμίλησε, καὶ συνεπολιτεύσατο, λέγοντες καὶ διδάσκοντες, καὶ πρὸς ἐκείνην καταφεύγοντες τὴν φωνήν, τὴν· «Μετὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνεστράφη» (Βαρούχ 3, 38), λέγουσαν. Καὶ τί ἂν τις ἀγωνίζοιτο ἐπὶ πλείον; Οἱ τὸν ἄνθρωπον ἀποσκευαζόμενοι, καὶ τὴν ἐντὸς εἰκόνα, τὸ ἐκτὸς ἡμῶν καθαρίζουσι μόνον διὰ τοῦ καινοῦ προσώπειου, καὶ τοῦ ὀρωμένου, τοσοῦτον ἑαυτοῖς μαχόμενοι, ὡς ποτὲ μὲν διὰ τὴν σάρκα καὶ τὰ ἄλλα παχέως καὶ σαρκικῶς ἐξηγεῖσθαι (ἐντεῦθεν γὰρ αὐτοῖς ὁ δευτερός Ἰουδαϊσμός ὄρηται, καὶ ἡ χιλιετής καὶ ληρώδης ἐν τῷ παραδείσῳ τρυφή, καὶ σχεδὸν τὸ τὰ αὐτὰ πάλιν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀναλαμβάνειν ἡμᾶς), ποτὲ δὲ δόκησιν μᾶλλον ἢ ἀλήθειαν τῆς σαρκὸς εἰσάγειν, ὡς οὐδὲν τῶν ἡμετέρων παθούσης, οὐδὲ ὅσα τῆς ἁμαρτίας ἐστὶν ἐλεύθερα, καὶ κεχρηῆσθαι πρὸς τοῦτο τῇ ἀποστολικῇ φωνῇ, οὐκ ἀποστολικῶς νοουμένη, ἢ λεγομένη, ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπων τὸν Σωτῆρα ἡμῶν γεγενῆσθαι, καὶ σχήματι εὐρηῆσθαι ὡς

ἄνθρωπον (Φιλιπ. 2,7), ὡς οὐχὶ τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους ἐν τούτοις δηλουμένου, φαντασίας δέ τινας ἀπατηλῆς καὶ δοκίσεως.

Ἐπειδὴ τοίνυν αἱ φωναὶ αὐταὶ, καλῶς μὲν νοούμεναι, μετὰ τῆς εὐσεβείας εἰσὶ, κακῶς δὲ ἐξηγούμεναι, τὸ δυσσεβὲς ἔχουσι, τί θαυμαστόν, εἰ καὶ τοὺς Οὐϊταλίου λόγους, ἡμεῖς μὲν ἐπὶ τὸ εὐσεβεστερον ἐδεξάμεθα, οὕτω τοῦ θέλειν πείθοντος, ἄλλοι δὲ πρὸς τὸν τῶν γεγραμμένων νοῦν ἀγριαίνουσιν; ὁ μοι δοκεῖ, καὶ Δάμασος αὐτὸ μεταδιδαχθεὶς, καὶ ἅμα πυνθόμενος ἐπὶ τῶν προτέρων μένειν αὐτοὺς ἐξηγήσεων, ἀποκηρύκτους αὐτοὺς πεποιῆσθαι, καὶ τὸ γραμματεῖον ἀνατετραφῆναι τῆς πίστεως σὺν ἀναθεματισμῶ· καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀπάτην αὐτῶν δυσχεράνας, ἣν ἔπαθεν ἐξ ἀπλότητος.

Ταῦτ' οὖν ἐληλεγμένοι σαφῶς, μὴ χαλεπαινέτωσαν, ἀλλ' ἐντρεπέσθωσαν, μὴδὲ καταψευδέσθωσαν, ἀλλὰ συστελλέσθωσαν, καὶ τῶν πυλώνων ἐξαλειφῆτωσαν τὸ μέγα καὶ θαυμαστόν αὐτῶν ἐκεῖνο πρόγραμμα τε καὶ κήρυγμα τῆς ὀρθοδοξίας, μετὰ ζητήματος εὐθὺς ἀπατῶντες τοῖς εἰσιούσι καὶ διακρίσεως, τὸ δεῖν προσκυνεῖν μὴ ἄνθρωπον θεοφόρον, ἀλλὰ Θεὸν σαρκοφόρον. Οὐ τί γένοιτ' ἂν ἀλογώτερον, κἂν τῷ ῥήματι τούτῳ μέγα φρονῶσιν οἱ νέοι τῆς ἀληθείας κήρυκες; χάριν μὲν γὰρ ἔχει τινὰ σοφιστικὴν τῷ τάχει τῆς ἀντιστροφῆς, καὶ ψηφολογικὴν τερατείαν, τοὺς ἀπαιδεύτους τέρπουσαν· ἔστι δὲ τῶν γελοίων γελοιώτερον, καὶ τῶν ἀσυνέτων ἀσυνετώτερον. Εἰ γὰρ τις μεταβαλὼν τὴν, «ἄνθρωπος», φωνὴν καὶ τὴν, «σάρξ», εἰς Θεὸν (ὃν τὸ μὲν ἡμῖν ἀρέσκει, τὸ δὲ αὐτοῖς), ἔπειτα τῇ ἀντιστροφῇ χρῆσαιτο τῇ θαυμασίᾳ ταύτῃ καὶ θεογνώστῳ, τί συναχθήσεται; τὸ δεῖν προσκυνεῖν μὴ σάρκα θεοφόρον, ἀλλὰ Θεὸν ἀνθρωποφόρον. Ὡ τῆς ἀτοπίας! τὴν ἀποκεκρυμμένην μετὰ Χριστὸν σοφίαν σήμερον ἡμῖν καταγγέλλουσιν, ἐφ' ᾧ καὶ δακρύειν ἄξιον. Εἰ γὰρ πρὸ τριάκοντα τούτων ἐτῶν ἡ πίστις ἤρξατο, τετρακοσίων σχεδὸν ἐτῶν γεγονότων ἀφ' οὗ Χριστὸς πεφανέρωται, κενὸν ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν, καὶ μάτην οἱ μὲν μαρτυρήσαντες ἐμαρτύρησαν, μάτην δὲ τοῦ λαοῦ προέστησαν οἱ τοιοῦτοι καὶ τηλικούτοι προστάται, καὶ τῶν μέτρων ἡ χάρις, ἀλλ' οὐ τῆς πίστεως.

Τίς δὲ οὐκ ἂν αὐτοὺς ἀγάσαιτο τῆς παιδεύσεως, οἱ σαφῶς αὐτοὶ τὰ Χριστοῦ διαιροῦντες, καὶ τὸ μὲν, ἐγεννήθη, καὶ ἐπειράθη, καὶ ἐπείνησε, καὶ ἐδίψησε, ἐκοπίασέ τε καὶ ὑπνωσε, τῷ ἀνθρωπίνῳ προσνέμοντες, τὸ δέ, ὑπὸ ἀγγέλων ἐδοξάσθη, καὶ τὸν πειραστὴν ἐνίκησε, καὶ ἔθρεψε λαὸν ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἔθρεψεν οὕτω, καὶ ὑπερθεν θαλάσσης ἐπέξενυσε, τῇ θεότητι λογιζόμενοι· καὶ τὸ μὲν, «Ποῦ τεθεῖκατε Λάζαρον» (Ἰω. 11, 34), ἡμέτερον εἶναι λέγοντες, τὸ δέ, «Λάζαρε, δεῦρο ἕξω» (Ἰω. 11, 43), βοᾶν, καὶ τὸν τετραήμερον νεκρὸν ἐγείρειν, ὑπὲρ ἡμᾶς· καὶ τὸ μὲν, ἠγωνίασε, καὶ ἐσταυρώθη, καὶ ἐτάφη, τοῦ προκαλύμματος, τὸ δέ, ἐκάθησε καὶ ἀνέστη, καὶ ἀνέβη, τοῦ θησαυρίσματος; Ἐπειτα κατηγοροῦσιν ἡμῶν ὡς δύο φύσεις εἰσαγόντων ἀπρητημένας, ἢ μαχομένας, καὶ μεριζόντων τὴν ὑπερφυῆ καὶ

θαυμασίαν ἔνωσιν· δέον ἢ μὴ ποιεῖν ὃ κατηγοροῦσιν, ἢ μὴ κατηγορεῖν ὃ πράττουσιν, εἴπερ ἑαυτοῖς γοῦν ἀκολουθεῖν ἐγνώκεισαν, ἀλλὰ μὴ καὶ τὰ ἴδια λέγειν, καὶ τὰ τῶν ἀντιπάλων. Τοιοῦτόν ἐστιν ἡ ἀλογία· καὶ πρὸς ἑαυτήν, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπομάχεται, ὡς μηδὲ περιπίπτοντας αὐτοὺς ἑαυτοῖς ἢ νοεῖν, ἢ αἰσχύνεσθαι.

Καὶ εἴ τις οἶεται ταῦτα γράφειν ἡμᾶς ἢ λέγειν ἐκόντας, ἀλλ' οὐ τυραννομένους, καὶ τὴν ἔνωσιν ἀποσπεύδοντας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λίαν σπουδάζοντας, ἴστω κακῶς φρονῶν, καὶ οὐκ ἔστοχασμένως τῆς ἡμετέρας ἐπιθυμίας, οἷς οὐδὲν εἰρήνης ἐστίν, ἢ γέγονεν προτιμότερον, ὡς αὐτὰ πείθει τὰ πράγματα· κἂν ἃ ποιούσι τε καὶ νεανιεύονται καθ' ἡμῶν ἀποκλείη παντάπασιν τὴν δόμονιον».

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΠΙΘΑΝΟΙ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ

ΚΕΦ. XIV.

ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ ΕΚ ΠΑΤΡΟΣ

Ἀνωτέρω ἐπετύχομεν νὰ ἐξιχνιάσωμεν διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τῆς Ἐπιστολογραφίας, τῶν Ἐπιταφίων ἐπιγραμμάτων καὶ τῶν Ἐπῶν τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ μίαν ὄλην σειρὰν προσωπικοτήτων, αἵτινες διὰ δεσμοῦ συγγενείας ἐξ αἵματος ἢ ἐξ ἀγγιστείας συνεδέοντο πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Γρηγορίου. Ἀληθὲς εἶναι ὅτι πολλάκις εὐρέθημεν εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ ὁμιλήσωμεν ὑποθετικῶς καὶ κατ' εἰκασίαν. Πάντως τὰ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου τεκμήρια παρῆχον ἡμῖν τὸ δικαίωμα νὰ στηριξώμεν τὴν βεβαιότητα ἢ τὴν πιθανότητα τῶν λεγομένων ἡμῶν καὶ οὕτω νὰ διαλευκάνωμεν πῶς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τοῦ μεγάλου τούτου πατρὸς. Ἄλλ' ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἀπαντῶσιν ἅμα καὶ ὀνόματα προδήλως ἢ λίαν πιθανῶς καὶ εὐλογοφανῶς συνδεόμενα καὶ ταῦτα πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Γρηγορίου. Ἄλλ' αἱ περὶ τούτων εἰδήσεις εἶναι ἔτι μᾶλλον συγκεχυμέναι καὶ ἀσαφεῖς, ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν οὐδὲ πόρρωθεν τὸν ὑπάρχοντα τυχόν βαθμὸν συγγενείας τῶν προσώπων τούτων πρὸς τὸν Γρηγόριον. Εἴμεθα ἐν τούτοις ὑποχρεωμένοι, πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀναληφθείσης ὑφ' ἡμῶν προσπαθείας, τῆς ἐξιχνίασεως δῆλον ὅτι τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τοῦ μεγάλου πατρὸς Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, καὶ περὶ τούτων ἔτι νὰ ὁμιλήσωμεν, δίδοντες πάντα τὰ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου δυνάμενα ν' ἀρυσθοῦν τεκμήρια τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τῶν ὑπ' ὄψιν προσώπων. Οὕτω δέ, πεποιθᾶμεν, ὅτι τὸ ὑφ' ἡμῶν τὸ πρῶτον ἀναληφθὲν τοῦτο ἔργον, θ' ἀχθῆ ἔτι πέρασ καὶ θὰ ὀλοκληρωθῆ.

1. Ἑλληνίσιος

Πρὸς τὸν Ἑλληνίον ἀφιέρωσεν ὁ Γρηγόριος τὸ ἐκ 368 στίχων συγκείμενον Ἔπος, ὅπερ πολλάκις ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν καὶ ὅπερ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: «Πρὸς Ἑλληνίον περὶ τῶν μοναχῶν προτρεπτικόν» (=ἔπος ἢ ποίημα)¹. Ὁ θεῖος Γρηγόριος, ἀκολουθῶν τῇ ἀρχαίᾳ προσφωδιακῇ ῥυθμικῇ, χρῆσιν ποιεῖται τοῦ ἑλεγειακοῦ διστίχου. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο εἶναι, ὡς γνωστόν, ἢ σύστημα ἀποτελούμενον ἐκ δύο ἑξαμέτρων, ὧν τὸ μὲν πρῶτον εἶναι τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον, τὸ δὲ δευτέρον αὐτὸ τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον ἑλλιπὲς κατὰ τὴν ἄρσιν τοῦ τρίτου καὶ ἔκτου ποδός, ἀναπληρουμένων κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν διὰ παρατάσεως τῆς φωνῆς ἐπὶ τῆς θέσεως ἐκάστου τῶν ἑλλιπτικῶς λαμβανομένων τούτων ποδῶν².

Τὸ ποίημα τοῦτο λίαν ἀξιόλογον ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων καὶ δὴ καὶ διὰ τὴν ὡραίαν ἔκτασιν τῶν ἰδεωδῶν τοῦ μοναχικοῦ θεσμοῦ καὶ τοῦ ἱερατικοῦ καθόλου ὑπουργήματος, ὅπερ ὁδηγεῖ τὸν ἀφιερωθέντα μοναχὸν ἢ κληρικὸν ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς ἐξυπηρέτησιν καὶ μόνον τῶν εὐγενῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀρχῶν καὶ εἰς τὸ ἄκρον ἅγιον τῆς ἐπιτεύξεως τοῦ ἐπὶ γῆς προορισμοῦ του, ἐνδιαφέρει ἅμα, διότι ἐν αὐτῷ πλεῖσται εἰδήσεις παρέχονται, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον περὶ συγγενῶν τοῦ Γρηγορίου προσώπων, τὸ ἱερατικὸν στάδιον ἐκλεξαμένων, τοῦτο ὑπερβαλλόντως τιμησάντων καὶ διὰ τοῦ ἑναρέτου αὐτῶν βίου, πρότυπον ἀποβάντων διὰ πάντα ἐφιέμενον τῆς κατὰ Χριστὸν μοναχικῆς πολιτείας. Ὡστε τὸ παρὸν Ἔπος τοῦ Γρηγορίου ἀποβαίνει δι' ἡμᾶς σπουδαία ἱστορικὴ πηγὴ πρὸς κάρπωσιν ἱστορικῶν εἰδήσεων πολλῶν συγγενῶν τοῦ μεγάλου τούτου πατρὸς. Ἐκ τῆς ἐρμηνείας καὶ μελέτης τοῦ Ἔπους τούτου ἐπέισθη α) ὅτι πάντα τὰ ἐν αὐτῷ μνημονευόμενα πρόσωπα καὶ τῷ Ἑλληνίῳ προτυπούμενα διὰ τὴν ἐπιτυχίαν των ἐν τῷ ἱερατικῷ ἀξιώματι, ὑπῆρξαν συγγενεῖς τοῦ Γρηγορίου, ἐκτὸς τοῦ ἐν στίχ. 295 μνημονευομένου ἐπ' εὐκαιρίᾳ καὶ παρεμπιπτόντως μεγάλου καὶ σεβαστοῦ φίλου τοῦ θείου τούτου πατρὸς, ἦτοι τοῦ μ. Βασιλείου, καὶ β) ὅτι καὶ ὁ πρὸς ὃν ἀφιεροῦται τὸ Ἔπος τοῦτο Ἑλληνίσιος ὑπῆρξεν ἐπίσης συγγενῆς τοῦ Γρηγορίου. Κατωτέρω θὰ ἐκθέσωμεν λεπτομερῶς τὰ ἐκ τοῦ Ἔπους δυνάμενα ν' ἀρυσθοῦν τεκμήρια τῆς συγγενείας τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν, ἐκθέτοντες κατὰ σειρὰν τὰ εἰς τὸν Ἑλληνίον ἀφορῶντα ἱστορικὰ τεκμήρια. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἐν στίχοις 121, 129, 141, 142, 143 μνημονευομένων καὶ τῷ Ἑλληνίῳ προτυπουμένων ἑναρέτων καὶ τὸ ἱερατικὸν στάδιον ἀκολουθησάντων προσώπων, ἦτοι Κληδονίου, Εὐλαλίου καὶ Ἑλλαδίου, Καρτε-

1. Migne, PG 37,1451—1477.

2. Πλείονα ὄρα ἐν Δημ. Χ. Σεμιτέλου, Ἑλληνικὴ Μετρικὴ. Ἀθήνησιν 1894, σ. 367 ἔ.

ρίου και Νικοδημούς ἐφθήμεν εἰπόντες τὰ δέοντα ἀνωτέρω, ἔνθα και τὴν συγγένειαν πρὸς αὐτὰ τοῦ Γρηγορίου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἀπεδείξαμεν. Περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἐν τῷ Ἔπει μνημονευομένων προσώπων και τῆς, ὡς πιστεύω, συγγενείας και τούτων πρὸς τὸν Γρηγόριον, θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Εἶναι δὲ οὗτοι οἱ ἐξῆς: Θεόγνιος, Εὐάνδρος, Ἀστέριος, Φιλάδελφος και Μακρόβιος, Ῥηγῖνος, Λεόντιος και Ἡλιόδωρος. Ἐὰν δ' εὐσταθῆ ἡ ἡμετέρα γνώμη, ὅτι πάντα τὰ ἐν τῷ Ἔπει μνημονεύόμενα πρόσωπα προέρχονται ἐκ τοῦ συγγενικοῦ δένδρου τοῦ θείου Γρηγορίου, τότε εὐλογον εἶναι και τὸ συμπέρασμα, ὅτι και ὁ Ἑλληγιος, πρὸς ὃν ὁ Γρηγόριος τὸ πλῆθος τοῦτο τῶν ἰδίων συγγενῶν ὡς πρότυπον ἱερατικῶν προσάγει, ἵνα παροτρύνῃ και τοῦτον νὰ κατακολουθήσῃ τῷ ἐξαιρετῷ παραδείγματι τῶν ἐναρέτων τούτων ἀνδρῶν, ἀσφαλῶς και οὗτος συγγενῆς τοῦ Γρηγορίου πρέπει νὰ ἦτο. Ἀλλὰ τὴν συγγένειαν τοῦ Γρηγορίου και τοῦ Ἑλληγιου ἢ ἀποδείξωμεν κατωτέρω ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων τοῦ θείου Γρηγορίου. Ἐνταῦθα μόνον ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ ἐπιγραφή τοῦ Ἔπους φαίνεται ὅτι δὲν εὐσταθεῖ κατὰ τὴν κυριολεξίαν. Ὁ Γρηγόριος δὲν προτυποῖ τῷ Ἑλληγιῳ ἐν κυριολεξίᾳ «μοναχούς», ἀλλ' ἄνδρας ἀσκητικὸν βίον διάγοντας και τὸ ἱερατικὸν ἔνδυμα περιβληθέντας, μάλιστα δέ, ὡς ὁ Εὐλάλιος, και ἐπίσκοπος γεγινώς. Πρόκειται λοιπὸν περὶ ἀνδρῶν ἀσκητῶν μὲν κατ' ἰδίαν και πλήρως διὰ τὸν Χριστὸν τὴν σάρκα νεκρωσάντων και ψυχῆ τε και σώματι τῷ Χριστῷ και μόνῳ ἑαυτοὺς ἀφιερωσάντων και οὐχὶ περὶ προσώπων τῶν μοναδικῶν ἐν τῇ ἐρημίᾳ βίον ἐκλεξαμένων. Ὡστε ὁ Γρηγόριος θέλει διὰ τοῦ Ἔπους νὰ παροτρύνῃ τὸν Ἑλληγιον εἰς τὸ νὰ ἱερωθῆ, ἀλλ' ἀπαρνούμενος πλέον πᾶν τὸ γήινον και ἐγκόσμιον και ἀφιερούμενος ψυχῆ τε και σώματι τῇ κατὰ Χριστὸν ἀσκήσει. Τοῦτο δὲ πιθανώτερον φαίνεται, διότι, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὁ Ἑλληγιος και ἔγγαμος ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου χαρακτηρίζεται και δὴ και πατὴρ τέκνων ἐν στ. 283 ἔ. Κατὰ ταῦτα ὁ τίτλος τοῦ Ἔπους ἀκριβέστερος κατὰ κυριολεξίαν θὰ ἦτο ὁ ἐξῆς: «Πρὸς Ἑλληγιον περὶ τῶν ἱερατικῶν, τῶν και ἀσκουμένων προτρεπτικόν» (=ἔπος ἢ ποίημα).

Ἀλλ' ἄς ἴδωμεν κατὰ σειρὰν τὰς ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου διδομένας εἰδήσεις περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἑλληγιου.

Ἐν στ. 7 ὁ Γρηγόριος ἐμμέσως ἐπαινεῖ τὸ γένος τὸ ἐκλεκτὸν τοῦ Ἑλληγιου, ταῦτα λέγων: «Οὐ γενεήν, οὐκ ὄλβον, ὃς ἀφροσιν ὀφρὸν ἀνέλκει, Ἰ Οὐ δῆτρης πυρὸν ἐξερούσι μένος», ἦτοι «Οὐτε τὸ γένος, οὐτε τὴν δόξαν, ἦτις εἰς τοὺς ἀφρονας ὑπερφανίαν γεννᾷ, Ἰ Οὐτε τῆς δῆτορικῆς τὸ πύρινον μένος θὰ εἴπωσιν» οἱ ἡμέτεροι λόγοι. Προδήλως λοιπὸν ἐν τῷ διστίχῳ τούτῳ ἐπαινεῖται ὁ Ἑλληγιος ὡς γόνος ἐκλεκτοῦ γένους, ὡς ἀπολαύων δόξης κατὰ κόσμον, λόγω πιθανῶς τῆς ὑψηλῆς κοινωνικῆς θέσεως, ἣν κατεῖχε και ὡς διακρινόμενος διὰ τὴν ἐξαιρετον αὐτοῦ μόρφωσιν και δὴ και

τὴν ἠθρορικὴν δεινότητα. Ἐκ τῆς τελευταίας δὲ ταύτης φράσεως τεκμαίρεται ὅτι ὁ Ἑλληῆνιος πιθανῶς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ συνηγόρου ἦσκει.

Ἐν τῷ διστίχῳ 9—10 ἐπίσης ἐμμέσως ἐξαίρεται ἡ κοινωνικὴ θέσις οὐ μόνον τοῦ Ἑλληῆνιου, ἀλλὰ καὶ τοῦ «ἀδελφοῦ» αὐτοῦ, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ὁ Ἑλληῆνιος εἶχε καὶ ἀδελφόν, περιοπτον θέσιν κατέχοντα ἐν τῇ διοικήσει τῆς Πολιτείας, διακρινόμενον δ' ἅμα διὰ τὴν αὐστηρὰν καὶ τιμίαν αὐτοῦ διοίκησιν. Ἴδου καὶ οἱ στίχοι οὗτοι :

«Σεῖο, κασιγνήτου τε μέγα κλέος, ὦν ἴα πόληες

Νωμῶνται μεγάλης οἰάκεισι παλάμης»

ἦτοι, «Σοῦ, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν μεγάλην δόξαν, δι' ὧν βεβαίως πόλεις Ἰ Κυβερνῶνται μὲ τοὺς οἴακας ἰσχυρᾶς χειρὸς» δὲν θὰ εἴπωσιν καὶ δὲν θὰ ὑμνήσωσιν οἱ ἡμέτεροι λόγοι.

Ἄλλ' ὁ συγγενικός τοῦ Γρηγορίου δεσμός πρὸς τὸν Ἑλληῆνιον σαφῶς ὁμολογεῖται καὶ κηρύττεται, ὥστε οὐδεμίᾳ πλέον νὰ δύναται νὰ ἐγερθῆ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀμφιβολία, ἐν τοῖς στίχοις 230—233».

«Ἀὐλῆς ἡμετέρης ὄμμα φαινότατον.

Γυνὴ γὰρ πάντεσσι πέλει χάρις, εὐτέ τις ἐσθλῶν

Ἐσθλά πάθη, θεσμῶ κισναμένης φιλῆς»,

ἦτοι «Τῆς αὐλῆς τῆς ἰδικῆς μου φῶς λαμπρότατον.

Διότι κοινὴ εἰς ὄλους εἶναι χάρις, καὶ προσηκόντως τις ἐκ τῶν
[ἀγαθῶν ἀνδρῶν

Ἄγαθὰ θὰ πάθη καὶ θὰ αἰσθανθῆ, δταν μάλιστα ἡ φιλία κισνάται
[μὲ τὸν θεσμόν τῆς συγγενείας].

Εἶναι λοιπὸν ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως ὅτι ἐνταῦθα ὁ θεῖος Γρηγόριος τὸν Ἑλληῆνιον καλεῖ «Τῆς αὐλῆς τῆς ἰδικῆς του φῶς λαμπρότατον», ἐν ἣ φράσει τὸν στενὸν τῆς συγγενείας δεσμόν τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν. Καὶ κατωτέρω ὁ ἴδιος βεβαιοῖ ὅτι εἶναι φυσικὴ ἢ εὐχαρίστησις, ἣν αἰσθάνεται τις ἐκ φίλου ἀγαθοῦ, τὰ ἀγαθὰ δρῶντος, μάλιστα δ' ὅταν μετὰ τῆς φιλίας κισνάται καὶ ὁ θεσμός τῆς συγγενείας. Ἐκ τῶν λόγων τούτων οὐ μόνον ἡ συγγένεια τοῦ θεῖου Γρηγορίου πρὸς τὸν Ἑλληῆνιον τεκμαίρεται, ἀλλ' ἅμα ὅτι οἱ δύο ἄνδρες καὶ διὰ φιλικοῦ δεσμοῦ οἰκείως πρὸς ἀλλήλους εἶχον. Δυστυχῶς δὲν ἐκφεύγει ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ Γρηγορίου καὶ ἑτέρα τις πληροφορία, μήπως δηλ. οἱ δύο ἄνδρες ἐν τῇ νεότητι των κοινῇ συνεμαθῆτευσαν ἢ καὶ ἐν Ἀθήναις ἐσπούδασαν παρὰ τοῖς ἐκείσε διδασκάλοις, ὅπερ οὐδὲν ἀπίθανον.

Ἐν στίχοις 279-284 ὁ θεῖος Γρηγόριος προβάλλεται πλεῖστα παραδείγματα ἀγάμων ἀσκητῶν ἐκ τῆς Ἀρμενίας, ὅπερ ἐμμέσως ὑποδηλοῖ ὅτι καὶ ὁ Ἑλληῆνιος εἶτε ὅτι ἐν Ἀρμενίᾳ ἐγεννήθη, εἶτε ὅτι αὐτόθι διέτριβεν. Ἄλλ' ἐν τοῖς στίχοις τούτοις ἐμπεριέχεται καὶ ἡ σπουδαιότατη εἶδη-

σις, ὅτι ὁ Ἑλληγιος ἦτο ἕγγαμος καὶ πατὴρ τέκνων. Δεῖγμα καὶ τοῦτο ὅτι ὁ θεῖος Γρηγόριος διὰ τοῦ πρὸς τὸν Ἑλληγιον Ἔπους του θέλει καὶ ἐπιζητεῖ νὰ παροτρύνῃ τοῦτον οὐχὶ εἰς ἐγκατάλειψιν τῶν οἰκείων του καὶ ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ κόσμου πρὸς ἄσκησιν κατ' ἰδίαν, ἀλλὰ νὰ ἱερωθῇ καὶ ἱερούμενος νὰ νεκρωθῇ τῷ κόσμῳ καὶ ταῖς μερίμναις αὐτοῦ, μόνῳ δὲ τῷ Θεῷ καὶ τοῖς πνευματικοῖς ἀφιερούμενος καὶ οὕτω τὴν ἀληθῆ κατὰ Θεὸν ἄσκησιν ἐπιτυγχάνων, ὡς καὶ πλείστα ὑποδείγματα ἔξ αὐτοῦ τοῦ οἴκου τοῦ θείου Γρηγορίου καὶ ἄρα καὶ τοῦ οἴκου τοῦ Ἑλληγιου ἔπραξαν. Ἴδου καὶ οἱ στίχοι ἔν τε τῷ πρωτοτύπῳ καὶ ἐν μεταφράσει :

*« Ἀρμενίης, ἣ πολλὸν ἀριστεύουσ' ἐπὶ γαίης,
Φέριστατον εὐχος ἔχει ἀζυγέων ἄφενος.
Τοῖσι χαριζόμενος, βαῖν μὲν ἔμοιγε, φέριστε,
Σοὶ δ' αὐτῷ μεγάλην ἴσθι χάριν παρέχων,
Σαντῷ, καὶ τεκέεσσι, φήλη τε δάμαρτι μέριστον
Πλοῦτον ἄγων, ζωῆς ἐλπίδα λαμπροτέρης. »*

Ἦτοι « Ἡ Ἀρμενία, ἣτις πολλὴ ἀριστεύουσα ἐπὶ τῆς γῆς εἶναι,
Ἄριστον καύχημα ἔχει πλοῦτον ἀγάμων,
Εἰς τούτους δὲ χαριζόμενος σύ, μικρὰν μὲν, ὡς μοὶ φαίνεται, κάλ-
[λιστε,
Εἰς σὲ δὲ αὐτὸν μεγάλην χάριν γνώριζε ὅτι παρέχει,
Εἰς σὲ αὐτόν, καὶ εἰς τὰ τέκνα, καὶ εἰς τὴν ἀγαπητὴν σύζυγον μέριστον
Πλοῦτον φέρων, ἐλπίδα λαμπροτέρας ζωῆς. »

Ἄλλὰ σαφῶς «καύχημα τῆς Ἀρμενίας» ὀνομάζει ὁ Γρηγόριος τὸν Ἑλληγιον ἐν στ. 359 : « Εὐχος Ἀρμενίης, Ἑλλήνιες », ἐν δὲ στ. 358 ὁ Γρηγόριος καλεῖ τὸν Ἑλληγιον « ὁμηλικον » ἑαυτοῦ :

*« Τοῦτό σοι ἡμετέρη ξεινήιον, ᾧ πανάριστε,
Πέμπει ὁμηλικίη, ὃ χρόνος οὐ δαμάσει. »*

Ἦτοι « Τοῦτο εἰς σὲ κοινόν, ᾧ πανάριστε,
Στέλλει ἡ ἡμετέρα ὁμηλικία, ὅπερ ὁ χρόνος δὲν θὰ δαμάσῃ. »

Ἡ ἡμετέρα ὑπόθεσις, ἣν πρὸ ὀλίγου ἐξεθέσαμεν, περὶ συμμαθητείας τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Ἑλληγιου καὶ δὴ καὶ συσπουδῆς τούτων ἐν Ἀθήναις, φαίνεται μοι νῦν ὡς περισσότερον πιθανή, ἂν μὴ βεβαία, ἐφ' ὅσον ἐν στίχοις 295 - 306 ὁ θεῖος Γρηγόριος προτυπούμενος τῷ Ἑλληγνίῳ τὸν σεβαστὸν ἀμφοτέρων φίλον, τὸν μ. Βασίλειον, ἐμμέσως καὶ τῆς κοινῆς μαθητείας ἀναμνησκεται, καλῶν μάλιστα τὸν μ. Βασίλειον καὶ « σύντροφον » τῶν λόγων ἀμφοτέρων. Πέποιθα ὅτι ὁ ὑπαινιγμὸς τοῦ Γρηγορίου ἀναφέρεται εἰς τὴν κοινὴν φιλίαν τῶν τριῶν τούτων ἀνδρῶν καὶ δὴ

καὶ μάλιστα εἰς τὸν κοινὸν χρόνον τῶν ἐν Ἀθήναις σπουδῶν. Ἴδου καὶ αὐτοὶ οἱ λόγοι τοῦ θείου Γρηγορίου :

«Βασιλείῳ δὲ μάλιστα, τὸν ἔξοχον Χριστὸς ἔτισεν,
 Ὅς μέσος ἀμφοτέρων ἴσταιται, εἰς ἓν ἄγων
 Ἄκρα φίλων, ξυνῶ δὲ πόθῳ συνέδησεν ἄμεινον
 Τῶ σὺ χαρίζεσθαι πάντα δικαιοτάτος,
 Αἰδόμενος πάτρην τε φίλην, καὶ ἥλικα μῦθον,
 Καὶ καθαρὰς θυσίας, καὶ πτερόεντα βίον,
 Οἷσιν ἔσω σκηπῆς πάντων ἀβάτιοι πόδεσσι
 Δεύτερος ἐξ Ἀαρῶν ἰστάμενος μεγάλου,
 Καὶ Θεὸν ὑψιμέδοντα καταντίον ὄμμασι λεύσσων,
 Θνητοὺς ἀθανάτῳ μίγνυσι λισσόμενος.
 Κεῖνῳ μὲν τὰ ἔμοιγε χαρίζεαι, ὅσα δ' ἐκεῖνῳ,
 Χριστῶ, τοῦδε χάρις ἐς Πατέρ' ἐστὶ χάρις».

Ἴδου καὶ ἡ ἡμετέρα μετάφρασις τῶν ἀνωτέρω στίχων :

«Εἰς τὸν Βασίλειον δὲ μάλιστα, τὸν ὁποῖον ἐξόχως ἐτίμησεν ὁ Χριστός,
 Ὅστις μέσος καὶ τῶν δύο μας ἴσταιται, εἰς ἓν φέρων
 Τὰ ἄκρα τῶν φίλων, μὲ κοινὸν δὲ πόθον καλύτερον συνέδεσεν,
 Εἰς αὐτὸν δὲ σὺ νὰ χαρίζεσαι πάντα δικαιοτάτον εἶναι,
 Σεβόμενος τὴν ἀγαπητὴν πατρίδα, καὶ τὸν σύντροφον λόγον,
 Καὶ τὰς καθαρὰς θυσίας καὶ τὸν πτερωτὸν βίον
 Μὲ τοιούτους πόδας ἔσω τῆς ἀβάτου πάντων σκηπῆς
 Δεύτερος ἐξ Ἀαρῶν ἰστάμενος τοῦ μεγάλου,
 Καὶ Θεὸν τὸν ἐν οὐρανοῖς βασιλεύοντα βλέπων ἀντικρὺ διὰ τῶν ὀμμάτων,
 Τοὺς θνητοὺς μὲ τὸν ἀθάνατον ἀναμιγνύει εὐχόμενος.
 Εἰς ἐκεῖνον μὲν τὰ πρὸς ἐμὲ εἴθε νὰ χαρίζης, ὅσα δ' εἰς ἐκεῖνον,
 Εἰς τὸν Χριστόν, τούτου δὲ ἡ χάρις εἰς τὸν Πατέρα εἶναι χάρις».

Ἰδίᾳ ἡ φράσις «Αἰδόμενος πάτρην τε φίλην, καὶ ἥλικα λόγον» νομίζω ὅτι δικαιοῖ τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν ὅτι α) ὁ Ἑλληγιος ἐκ Καππαδοκίας, ἂν μὴ καὶ ἐκ Ναξιανζοῦ κατήγετο, ἂν καὶ διέμενεν ἐν Ἀρμενίᾳ, ὡς εἶδομεν καὶ β) διὰ τὰ μνημονεύη ὁ Γρηγόριος τὸν «ἥλικα λόγον», δηλ. τὸν «σύντροφον λόγον», ἀσφαλῶς θὰ ὑπαινίσσεται ὅτι ὁ μ. Βασίλειος, ὅστις μέσος τῶν δύο φίλων καὶ ὁμηλικῶν, Γρηγορίου καὶ Ἑλληγιου, οἰοεὶ ὡς συνδυετικὸς κρῖκος ἴστατο, καὶ «σύντροφος» τῶν λόγων ἀμφοτέρων ἐγένετο. Ἀσφαλῶς δὲ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἠδύνατο νὰ γίνη τοῦτο εἰμὴ ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ὁ Γρηγόριος καὶ ὁ μ. Βασίλειος συνημαθητεύσαν καὶ διὰ στενωτάτου δεσμοῦ φιλίας συνεδέθησαν.

Ἐν τέλει τοῦ ἑαυτοῦ Ἔπους ὁ Γρηγόριος καὶ πάλιν ἀναμιμνήσκειται τῆς φιλιότητος πατρίδος αὐτοῦ Διοκαιοσαρείας, λέγων ὅτι ἂν ὁ Ἑλληγιος

κατακολουθήση τοῖς γενναίοις ὑποδείγμασι τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, οὓς ἀνωτέρω προετύπωσεν αὐτῷ ὁ Γρηγόριος καὶ ἀναδειχθῆ ὄντως ἄξιος ποιμὴν τῆς λογικῆς τοῦ Κυρίου ποιμνης, ψυχῇ τε καὶ σώματι ἀφιερούμενος τῷ Κυρίῳ, τότε καὶ ἡ ἰδιαιτέρα πατρὶς Διοκαισάρεια θὰ στήσῃ αἰόδιμον στήλην τῷ ὀνόματι τοῦ Ἑλληνίου καὶ θὰ χαράξῃ χρυσοῖς γράμμασιν, ὡς ἐν πινακίῳ, τὸ ἀναθηματικὸν τοῦτο ἐπίγραμμα : «Οὗτος ἄριστος, Οὗτος καὶ ὁ Μῶμου κρείσσονα μέτρα φέρων».

Εἶναι δυστύχημα ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνίου οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀπαντᾷ ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ θείου Γρηγορίου ἢ καὶ τῇ Ἐπιστολογραφίᾳ αὐτοῦ. Οὕτω πως δὲν δυνάμεθα νὰ διαλευκάνωμεν τὸν ὑπάρχοντα συγγενικὸν δεσμὸν τῶν δύο τούτων ἀγίων ἀνδρῶν καὶ νὰ καθορίσωμεν ἀκριβέστερον τὸν ὑπάρχοντα βαθμὸν συγγενείας. Ἄλλ' ἐκ τοῦ ὅτι ἐν στ. 317 ὁ Γρηγόριος καὶ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ὡς ὑπόδειγμα εὐσεβεστάτου κληρικοῦ καὶ δὴ καὶ ἀρχιποίμενος, προσάγει τῷ Ἑλληνίῳ ἐκ τοῦ ὅτι δ' ἐπίσης καὶ οἱ προτυπούμενοι ἐνάρετοι κληρικοὶ Κληδόριος, Εὐλάλιος καὶ Ἑλλάδιος, Καρτέριος καὶ Νικομήδης ἐκ τοῦ γένους τοῦ πατρὸς τοῦ θείου Γρηγορίου προήρχοντο, μοὶ δίδει τὴν εὐλογον ἀφορμὴν νὰ ὑποθέσω, ὅτι καὶ ὁ Ἑλληνίος ἐκ τοῦ γένους τοῦ πατρὸς τοῦ θείου Γρηγορίου κατήγετο, οὐχὶ δ' ἐκ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Νόννης, περὶ ἧς οὐδὲ λόγον κάμνει ὁ Γρηγόριος ἐν τῷ παρόντι αὐτοῦ Ἐπει, οὔτε τοὺς ἐκ τοῦ γένους τῆς μητρὸς του διακριθέντας ἀναφέρει, ὡς φέρ' εἰπεῖν, τὸν Ἀμφιλόχιον, τὸν περίφημον μητροπολίτην Ἰκονίου. Καὶ τοῦτο, νομίζω, σκοπίμως ὁ πατὴρ σιωπᾷ, διότι θέλει νὰ ὑποδείξῃ τῷ Ἑλληνίῳ πόσοι καὶ ἐκ τοῦ οἴκου αὐτοῦ διεκρίθησαν ἐν τῷ ἱερατικῷ σταδίῳ καὶ ἄρα οὐδαμῶς πρέπει νὰ διστάξῃ καὶ οὗτος τοῖς μεγάλοις τούτοις τῶν συγγενῶν του ὑποδείγμασι νὰ κατακολουθήσῃ.

Πρὶν ἢ περατώσω τὸν περὶ Ἑλληνίου λόγον εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ μνημονεύσω καὶ δύο ἐπιστολῶν τοῦ μ. Βασιλείου, τῶν ὑπ' ἀριθ. 71¹ καὶ 98². Ἡ πρώτη τούτων ἐγράφη τὸ φθινόπωρον τοῦ 371 ἔτους, ἡ δὲ δευτέρα τὰ μέσα Ἰουνίου τοῦ 372 καὶ δὴ καὶ ἐν Σεβαστείᾳ, ἔνθα μετέβη ὁ μ. Βασίλειος δι' ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, πιθανώτατα διὰ τὸ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ εἶτα διαβοήτου μητροπολίτου Εὐσταθίου προκληθέντα ζητήματα³. Καὶ ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις ἐπιστολαῖς ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνίου, δυστυχῶς ὁμως ἄνευ ἐτέρων ἐνδείξεων, ἀν πρόκειται περὶ τοῦ ἡμετέρου ἢ ἐτέρου ὁμωνύμου προσώπου. Καλεῖται δὲ καὶ προσφωνεῖται ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἐπιστολαῖς ὁ Ἑλληνίος «αἰδεσιμώτατος», ὅπερ προϋποθέτει ὅτι ἦτο ἤδη κληρικός. Ἴδου ἡ σχετικὴ φράσις ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ:

1. Migne, PG 32, 436/40 : Γρηγορίῳ Βασίλειος.

2. Migne PG 32, 496/7 : Εὐσεβίῳ ἐπισκόπῳ Σαμοσατών.

3. Πρβ. Friedrich Loofs, Eustathius von Sebaste und die Chronologie der Basilius—Briefe. Halle 1898, σ. 25 σημ. 2 καὶ σ. 52.

«Ἐδεξάμην τὰ γράμματα τῆς σῆς εὐλαβείας διὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἀδελφοῦ Ἑλληνίου καὶ ὅσα ἐνέφηνας ἡμῖν, αὐτὸς ταῦτα γυμνῶς διηγῆσατο». Καὶ ἡ δευτέρα περίοδος, ἡ εἰς τὸν Ἑλληγιον ἀφορῶσα, ἡ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ τοῦ μ. Βασιλείου ἀναφερομένη, ἔχει οὕτως: «Ἦλθε δέ μοι εἰς ἔννοιαν καὶ ἡ τῶν κεληκότων ἀφοσιώσεις, ὅτι, παροδικὴν πρὸς ἡμᾶς ποιησάμενοι τὴν κλῆσιν διὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἀδελφοῦ Ἑλληνίου τοῦ ἕξι σούντος Ναζιανζόν, δεύτερον περὶ τῶν αὐτῶν ὑπομιμνήσκοντα, ἡ ὁδηγοῦντα ἡμᾶς, οὐ κατηξίωσαν ἀποστεῖλαι». Ἄλλ' οὔτε ἐκ τοῦ κειμένου τῶν ἐπιστολῶν τούτων πληροφοροῦμεθα πληρότερον περὶ τοῦ Ἑλληνίου τούτου, οὔτε καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιστολῶν ἢ ἔργων τοῦ μ. Βασιλείου. Ἐν τοῖς «Addenda et Emendanda» ὑπὸ τοῦ Marani ἐν Migne, PG 32,1385 ὁ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἀνωτέρω ἐπιστολαῖς μνημονεύμενος Ἑλληγιος θεωρεῖται εἰς καὶ ὁ αὐτός. Ἀλλά, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἰς ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ θείου Γρηγορίου Ἑλληγιος μνημονεύεται, ἤτοι ὁ συγγενὴς αὐτοῦ, ὁ πρὸς δὴ τὸ ἀνωτέρω Ἔπος ἀφιέρωσεν λαμβανομένου δ' ἐπίσης ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Ἑλληγιος τῶν ἐπιστολῶν τοῦ μ. Βασιλείου «αἰδεσιμωτάτος» καλεῖται καὶ «ἕξισωτής»¹ Ναζιανζοῦ, οὐδόλως, νομιζῶ, ἀμαρτάνομεν ταυτίζοντες τὸν «ἀπογραφέα» ἢ «ἕξισωτήν» κληρικὸν τοῦ μ. Βασιλείου τῆς πόλεως Ναζιανζοῦ πρὸς τὸν συγγενῆ τοῦ Γρηγορίου Ἑλληγιον. Τοῦτο δὲ πιθανώτερον φαίνεται, ἂν τὴν ἐν τέλει τοῦ Ἔπους ἀποστροφὴν, ὡς ἐκ προσώπου τῆς πόλεως Διοκαισαρείας γενομένην, θελήσωμεν ν' ἀναγάγωμεν εἰς τὴν ἐλπίδα τῶν Διοκαισαρέων, ὅτι ὁ Ἑλληγιος παρ' αὐτοῖς θ' ἀναλάβῃ τὸ μέγα τοῦ κληρικοῦ ὑποὔργημα, συνφδὰ ταῖς παροτρύνσεσι τοῦ θείου πατρὸς Γρηγορίου.

Τὸ συμπέρασμα ἡμῶν εἶναι λοιπὸν ὅτι ὁ Ἑλληγιος εἰσήκουσε τῶν παραινέσεων τοῦ συγγενοῦς του Γρηγορίου καὶ περιεβλήθη τὸ ἱερατικὸν ἔνδυμα, ἐτοποθετήθη δ' ἐν Διοκαισαρεία, τῇ ἰδιαιτέρᾳ τοῦ Γρηγορίου καὶ πιθανῶς τῶν γονέων τοῦ Ἑλληνίου πατρίδι.

(Συνεχίζεται)

1. Πρβ. περὶ τοῦ τίτλου Du Cange, Glossarium ad Scriptores mediae et infimae graecitatis ἐν λ. «ἕξισωτής» καὶ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, Χρονογραφία τ. II, Βιβλ. III,8, ἐκδ. Bonn II, 62,7: «ὅπερ γὰρ ἐστὶ τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν ὁ κριτής, τοῦτο τοῖς δημοσίοις δύναι' ἂν ὁ ἕξισωτής». Πλείονα παρὰ F. Dölger, Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung, besonders des 10. und 11. Jahrh. Leipzig—Berlin 1927 σ. 81 ἐ.